

กรณีศึกษากองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลกุตุรง จังหวัดมหาสารคาม

(1) ความเป็นมา

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลกุตุรง จัดตั้งขึ้นเมื่อ 20 เมษายน พ.ศ. 2550 ขึ้นทะเบียนไว้กับสถาบันพัฒนาองค์กรเอกชน (พอช.) ปัจจุบัน (สิงหาคม พ.ศ. 2563) มีสมาชิกจำนวน 2,521 คน คิดเป็นร้อยละ 36.8 ของประชากรตำบล ซึ่งมีอยู่จำนวน 6,844 คน สมาชิกที่มีอยู่แบ่งเป็นบุคคลทั่วไป 1,009 คน เด็ก/เยาวชนอายุไม่เกิน 25 ปี 291 คน ผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) 972 คน ผู้ด้อยโอกาส 86 คน ผู้พิการ 60 คน และอื่น ๆ 3 คน มีกองทุนสะสมจนถึงปัจจุบัน 14,030,650.77 บาท เป็นกองทุนที่จัดบริการทุกประเภท ทั้ง 14 ประเภท คือ 1) เกิด 2) เจ็บ 3) เสียชีวิต 4) ผู้ด้อยโอกาส 5) การพัฒนาอาชีพ 6) การจัดสวัสดิการ 7) อุปพร. 8) การสนับสนุนด้านการศึกษา 9) การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 10) การสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน 11) การส่งเสริมเกษตรทฤษฎีใหม่ 12) การส่งเสริมสุขภาพ 13) การสนับสนุนการทำเกษตร และ 14) การสนับสนุนประเพณีวัฒนธรรม

ประเด็นปัญหาสำคัญของสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลกุตุรง คือ เรื่องการจัดการที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัย จำนวน 800 ครัวเรือน ที่ไปทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 707 ราย ที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ 74 ครัวเรือน อาศัยที่ราชพัสดุ 13 ครัวเรือน และอาศัยที่สาธารณะ 6 ครัวเรือน โดยที่สาธารณะแต่ละประเภท ก็มีกฎหมาย ระเบียบ และแนวปฏิบัติที่ทำให้สมาชิกของกองทุนสวัสดิการชุมชนมีความต้องการที่จะได้รับการจัดการช่วยเหลือแก้ไข

(2) การดำเนินกิจการ

การแก้ปัญหาที่ดินทำกินของสมาชิก เริ่มแรกจากการที่กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลกุตุรง ได้ประสานความร่วมมือกับสภาองค์กรชุมชนแล้วจัดตั้งองค์ เป็น “สภาผู้นำตำบลจัดการตนเอง” ในปี พ.ศ. 2553 ต่อมาได้เพิ่มองค์กรภาคีรัฐโดยอำเภอกุตุรง เข้ามาร่วมงานอีกภาคส่วนหนึ่งแล้วปรับองค์กรเป็น “สภากุตุรง” เป็นพื้นที่กลางในการแสวงหาความร่วมมือ แลกเปลี่ยน ปรัชญาหารือ และกำหนดทิศทางร่วมของภาคีความร่วมมือพร้อมกันนั้น ก็ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในการพัฒนางานบัญชีและการเงินของกองทุนสวัสดิการ ซึ่งทำหน้าที่รองรับทั้งการบริการสวัสดิการ และการแก้ปัญหาที่ดินทำกิน

ปัญหาที่ดินทำกินของสมาชิก

1) กรณีแรก เป็นเรื่องของการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ตามหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (น.ส.ล.) จำนวน 2,525 ไร่ เป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ แทนการขับไล่/ยึดที่ทำกินที่ทำอยู่ ในขณะที่ทางราชการก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์เพื่อการใด (และไม่มีโครงการที่จะใช้งานเพื่อการใด) กองทุนสวัสดิการกองทุนชุมชนตำบลกุตุรง ได้ประสานงานภายใต้การบริหารงานของผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคาม

ตามยุทธศาสตร์นโยบายการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจน ให้มีการจัดการใช้ประโยชน์สำหรับครัวเรือนของสมาชิกที่ไม่มีที่ทำกินจำนวน 184 ครัวเรือน ครัวเรือนละไม่เกิน 15 ไร่ แต่ก็ไม่น้อยกว่า 5 ไร่ โดยจัดสรรเป็นขนาดต่าง ๆ จำนวน 227 แปลง

2) กรณีที่สอง เป็นการจัดการแบบสิทธิทำกิน 53 ไร่ เป็นเรื่องของพื้นที่อีกประเภทหนึ่งที่สร้างปัญหาให้กับชุมชนจำนวน 43 ราย เป็นพื้นที่ที่ถูกประกาศเป็นพื้นที่สาธารณะประเภทป่าสงวนแห่งชาติ แต่เป็นประกาศที่ไปทับซ้อนกับพื้นที่ที่ชุมชนใช้เป็นที่ทำมาหากินมาก่อน จำนวน 53 ไร่ องค์การบริหารส่วนตำบลกุดรัง ได้อาศัยแนวปฏิบัติว่าด้วยที่ดินตามสิทธิทำกิน (สทก.) ชุมชน หรือ สทก. ชุมชน ตามนโยบายจัดสรรที่ดินทำกินให้กับราษฎรที่ไม่มีที่ดินทำกินโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ ภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ ร่วมกันหาทางออกในเรื่องดังกล่าวในระหว่างปี พ.ศ. 2556-2558 แล้วเห็นชอบร่วมกันว่า ในระหว่างดำเนินงานนี้ พื้นที่แปลงใดสามารถพิสูจน์สิทธิ์ได้ ก็ให้มีการออกเอกสารสิทธิ์ไปตามระบบของการจัดการที่ดิน พื้นที่ส่วนที่อยู่ในความขัดแย้งก็จะเข้าไปตามกระบวนการจัดการแบบสิทธิทำกินโดยการจัดการกำกับดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลกุดรัง

3) กรณีที่สาม เป็นเรื่องของป่าปิด/ป่าเปิด 70 ไร่ ปี พ.ศ. 2556 กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลกุดรัง ร่วมกับสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม จัดทำโครงการพัฒนาพื้นที่เป็นศูนย์อภัยกุดรัง จำนวน 70 ไร่ แบ่งเป็นป่าปิด 40 ไร่ ป่าเปิด 10 ไร่ และอีกจำนวน 20 ไร่ เป็นศูนย์การเรียนรู้การอนุรักษ์พันธุกรรมพืช ในพื้นที่จำนวนเหล่านี้ โครงการจะพัฒนาเป็นป่าปิด 40 ไร่ ปลูกป่าให้เป็นป่าต้นน้ำ ป่าเปิด 10 ไร่ ให้เป็นป่าที่ชุมชนสามารถปลูกไม้ผล เช่น กล้วย อ้อย มะพร้าว มะนาว และเข้าไปเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้ พื้นที่ส่วนที่เหลือ 20 ไร่ เป็นแปลงพันธุกรรมพืช ที่สร้างความมั่นคงเรื่องพันธุกรรมพืชผักให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน มีการจัดแบ่งเป็น 80-90 แปลง พร้อมจัดระบบน้ำ ให้ชุมชนเข้ามาร่วมงานผลิตและใช้ประโยชน์จากการจำหน่ายพันธุ์พืช ต่อมาปี พ.ศ. 2558 ก็มีการจัดตั้ง “วิสาหกิจชุมชนแปรรูปและเพิ่มมูลค่าผลผลิตการเกษตรอำเภอกุดรัง” มีสมาชิก จำนวน 107 คน มาทำการต่าง ๆ ในการสร้างอาชีพโดยใช้ประโยชน์จากพื้นที่บางส่วนของป่าเปิดในโครงการพัฒนาพื้นที่อภัยกุดรัง คือ 1) เลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ (ตามโครงการ 1 ตำบล, 1000 ครัวเรือน เลี้ยงไก่พันธุ์ไข่) 2) ปลูกพืชสวนครัว เช่น ผักบุ้ง มะเขือ ถั่วลิสง แตงกวา ข้าวโพด ตะไคร้ กล้วย อ้อย มะพร้าว และมะนาว 3) น้ำดื่มอภัยกุดรัง และ 4) น้ำยาล้างจาน

(3) ผลความสำเร็จ

การจัดการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าทั้ง 3 กรณี เป็นตัวอย่างของการทำงานความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน เป็นการดำเนินงานที่ขยายกรอบไปจากการบริการสนับสนุนทางการเงิน ด้วยการระดมเงินออกและสนับสนุนการใช้จ่ายที่เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การแก้ปัญหาที่ดินทำกินข้างต้นเป็นเรื่องเดียวกับการส่งเสริมอาชีพของสมาชิกในการพึ่งพาตนเอง (ลดความจำเป็นในการพึ่งพาสวัสดิการชุมชน) จะเห็นได้จากการที่ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าเปิดโดยการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนฯ ที่มีสมาชิกร่วมงานจำนวน 107 คน ไปใช้ประโยชน์ปลูกผักชนิดเพื่อขายส่งตลาด และสามารถสร้างรายได้ให้กับสมาชิก

เฉลี่ย 3,000 บาท/เดือน/ครัวเรือน พร้อม ๆ กับลดรายจ่ายในการซื้อผักเหล่านี้เป็นอาหาร 500 บาท/เดือน/ครัวเรือน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2563, น. 46)

..

ที่มา: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, สมาคมปริญญาโทสำหรับผู้บริหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนานวัตกรรมสังคม วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต, YUNUS FOUNDATION, THAILAND และ มูลนิธิสัมมาชีพ. (2566). *การศึกษาเรื่องปัจจัย และกลไกการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของไทย*